

УДК 343.611+343.985

О. С. Саїнчин

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ БОРОТЬБИ ІЗ ЗАХОПЛЕННЯМ ТА ВБИВСТВОМ ЗАРУЧНИКІВ

Актуальність пропонованої статті обумовлена недостатньою міжнародно-правовою та національною регламентацією питань, пов'язаних з боротьбою із вбивством та захопленням заручників.

Мета статті визначити проблеми, які пов'язані з міжнародно-правовою регламентацією боротьби із вбивством та захопленням заручників та поглядів на проблеми розташування норм права по цій проблемі у Кримінальному кодексі України.

Міжнародне співробітництво на сучасному етапі характеризується значним розмаїттям своїх форм і знаходить конкретне вираження у прийнятті державами спільних рішень по найважливіших питаннях (підтримання миру та мирне співіснування, зовнішньоекономічні зв'язки та торгівля, охорона довкілля та протидія злочинності). Однією із актуальних проблем у міжнародній боротьбі зі злочинністю є протидія вбивствам, пов'язаним із захопленням заручників.

Згідно ст. 3 Загальної декларації прав людини кожна людина має невід'ємне право на життя, свободу та особисту безпеку. Наша держава приєдналася до зазначеного міжнародно-правового акту, тому, згідно ст. 9 Конституції України, він є частиною національного законодавства і реалізується саме через останнє. Серед інших соціальних цінностей, які ст. 3 Конституції України проголошує найвищими, першими названі життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини. Утвердження і забезпечення цих прав та свобод є обов'язком держави.

Перша спроба створити ефективний механізм боротьби з міжнародним тероризмом взагалі і з вбивством та захопленням заручників зокрема була здійснена ще у 1937 році. Результатом трирічної роботи комісії експертів Ради Ліги Націй стало прийняття Конвенції про попередження злочинів політичного характеру, які визначаються як акти політичного тероризму, та про встановлення покарання за них [1]. На жаль, у зв'язку із загостренням політичної ситуації у світі напередодні Другої світової війни Конвенція так і не набула чинності (з 23 держав — членів Ліги Націй, які її підписали, ратифікувала її тільки Індія).

Незважаючи на це, зазначений міжнародно-правовий акт містив ряд цікавих положень, які прямо стосуються питання, що розглядається. Наприклад, ст. 2 декларує, що кожна держава-учасниця зобов'язувалась включити до національного кримінального законодавства норми, які передбачали відповідальність за умисні дії, спрямовані на позбавлення волі голів держав, осіб, наділених повноваженнями голів держав, їх наступників (за спадком або за призначенням), осіб, які виконують державні функції чи обіймають державні посади на момент злочинного посягання, та їх подружжя. Такі дії за змістом

ст. 1 Конвенції є актом тероризму і їх, на нашу думку, можна кваліфікувати як захоплення заручників.

У другій половині XX сторіччя терористичні організації широко практикували захоплення як заручників (як для отримання викупу, так і у політичних цілях) іноземних дипломатів, представників міжнародних організацій (у Центральній та Південній, згодом у Північній Америці, Європі, на Близькому Сході), державних та політичних діячів. Найбільшого розголосу у Європі набули терористичні акти у Мюнхені у 1972 р. (захоплення олімпійської збірної Ізраїлю), у Відні у 1975 р. (захоплення делегатів засідання ОПЕК), викрадення прем'єр-міністра Італії Альдо Моро у 1978 р.

Природно, що країни світу, які частіше за інших страждали від подібних посягань, першими удалися до створення механізму міжнародного співробітництва у боротьбі із тероризмом. Саме тому першими діючими договорами, які передбачали заходи по протидії захопленню заручників, стали регіональні конвенції. Так, у 1971 р. на спеціальній сесії Генеральної асамблеї Організації американських держав у Вашингтоні була підписана Конвенція про попередження та покарання актів тероризму проти осіб та пов'язаного з цим вимагання, коли ці акти носять міжнародний характер [2]. Ст 2 Конвенції визначила викрадення осіб загальнокримінальним злочином незалежно від мотивів їх вчинення. Тому на осіб, обвинувачених або засуджених за даний злочин, згідно ст. 3 Конвенції розповсюджувався принцип «aut dedere aut judicare» — вони підлягали видачі на підставі відповідних договорів між державами-учасницями або кримінальному переслідуванню за національним законодавством. Варто зауважити, що учасником цієї Конвенції, окрім держав — членів Організації американських держав, може стати будь-яка інша держава, якій це буде запропоновано (ст. 9).

Захоплення заручників кваліфікується як злочин ще за деякими регіональними конвенціями. Зокрема, ст. 1 підписаної у Страсбурзі у 1977 р. Європейської конвенції по боротьбі із тероризмом встановила, що посягання на свободу осіб, які перебувають під захистом міжнародного права (у тому числі дипломати), замах чи співучасть у такому посяганні не будуть розглядатись як політичні злочини з метою видачі [3]. Більше того, кожна держава-учасник може з метою видачі не розглядати як політичний будь-який тяжкий злочин проти волі громадян (ст. 2).

Кваліфікує захоплення заручників (а також замах, змову з метою вчинення, співучасть, сприяння і — вперше у договірній практиці — рекомендації по вчиненню злочину) як тероризм і Конвенція, укладена державами Асоціації регіонального співробітництва Південної Азії (СААРК) у 1987 р. [4]. Крім цього, зазначена Конвенція закріплює конкретні форми співробітництва держав-учасників (консультації, обмін інформацією, у тому числі між спецслужбами, профілактичні заходи), що також є певною новацією для права міжнародних договорів у аспекті боротьби з міжнародним тероризмом.

Обидві вищезгадані регіональні конвенції є договорами закритого типу, спрямовані на невідворотне кримінальне переслідування винних осіб згідно

принципу «*aut dedere aut judicare*» («видай або суди»): вказані злочини визнаються неполітичними з метою видачі та здійснення правосуддя або для екстериторіальної юрисдикції національних судів у випадку, якщо видача не проводиться.

Зростаюче розповсюдження випадків захоплення заручників, висока суспільна небезпека таких актів та значні труднощі у протидії ним змусили світове співтовариство шукати більш ефективні шляхи виходу із становища, що склалося. У 1973 році у Нью-Йорку була підписана Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом [5]. Хоч вона і не спрямовувалась безпосередньо на боротьбу із захопленням заручників, злочинами, які підпадають під її дію, визнані викрадення та інші посягання на волю осіб, які користуються міжнародним захистом, а так само погрози, спроби нападів та співучасть у них (ст. 2). Крім цього, кожна держава-учасник має передбачити в національному законодавстві покарання за такі злочини відповідно до їх тяжкого характеру.

У 1976 році під егідою Генеральної Асамблеї ООН був заснований спеціальний комітет для розробки єдиного міжнародно-правового акту про боротьбу із захопленням заручників (відповідний проект, який у роботі комітету був прийнятий за основу, був внесений на розгляд у 1977 році за ініціативою ФРН). Конвенція про боротьбу із захопленням заручників [6] була схвалена на 34-й сесії Генеральної Асамблеї ООН і відкрита для підписання у 1979 році.

Цей документ вперше дає визначення захоплення заручників як кримінального злочину міжнародного характеру. Згідно ст. 1 Конвенції, даним злочином визнається захоплення чи утримання особи, поєднане з погрозою вбивства, завдання тілесних ушкоджень чи подальшого утримання з метою примусити державу, міжнародну неурядову організацію, будь-яку фізичну чи юридичну особу чи групу осіб виконати чи утриматись від виконання певних дій як прямої чи непрямої умови для звільнення заручників, а також замах та співучасть у цьому. Основним принципом згаданої Конвенції також є невідворотність покарання незалежно від місця вчинення злочину та без будь-яких винятків. Поряд із цим ст. 9 передбачає можливість відмови у видачі, якщо є підстави вважати, що особу переслідують за її політичні погляди, расову, релігійну, національну чи етнічну приналежність, або якщо видача погіршує її становище.

Згадані конвенції у свій час відіграли певну позитивну роль, однак насправді ефективним інструментом у боротьбі із захопленням заручників вони в силу певних причин не стали. У наш час спостерігається нове зростання кількості випадків захоплення заручників, пов'язане із загостренням старих та виникненням нових конфліктів на національному, етнічному та релігійному підґрунті. Знову, як і чверть століття тому, ескалація насильства потребує міжнародно-правового втручання [10,11].

Предметом нашого дослідження також з'явилися норми Кримінального кодексу України, що регулюють порядок притягнення до кримінальної відповідальності за вбивство заручника і захоплення заручника, у тих випадках, коли наставали тяжкі наслідки.

Той факт, що вітчизняними вченими в області кримінології розробки даної проблематики ведуться вже не один рік, а також та обставина, що в практиці з'явилися випадки, коли злочинці намагаються досягти своїх цілей способом захоплення і знищення людей, підтверджує гостру необхідність наявності в Кримінальному кодексі самостійних норм права, що регулюють порядок притягнення до кримінальної відповідальності за дані злочини.

У цьому вигляді зміст п. 3 ч. 2 ст. 115 і ч. 2 ст. 147 КК України (далі: КК), редакції 2001 року, з'явилися для нас зовсім новими, раніше не досить дослідженими кримінально-правовими нормами [8, 9].

Даючи коментар до п. 3 ч. 2 ст. 115 КК, Законодавець під вбивством заручника розуміє умисне вбивство особи, що була викрадена (читаємо відкрито, з застосуванням чи без застосування насильства шляхом обману) з метою його подальшого утримання (позбавлення волі) і змушення держави, міжнародних організацій, фізичних чи юридичних осіб зробити чи утриматися від здійснення якої-небудь дії як умови звільнення заручника.

Модель передбачуваної злочинної події ймовірно може розвиватися по наступному сценарію. Визначена особа відкрито чи таємно, з застосуванням чи без застосування насильства, шляхом обману утримує людину, при цьому висуває вимоги до державних органів, громадських організацій, фізичним і юридичним особам виконати або утриматися від виконання конкретних зобов'язань. При цьому у випадку виконання визначених вимог особа, що узята у заручники, як одне з умов виконання висунутих вимог, буде звільнена. У випадку відмовлення зазначених органів виконати вимоги загарбника останній вбиває заручника.

Санкція за зазначений злочин передбачає позбавлення волі на термін від 10 до 15 років, або довічним позбавленням волі.

Коментар до статті 147 КК фактично містить той же самий зміст, лише тільки з тією різницею, що до захоплення як заручника розуміється спонукання родичів затриманої особи, державної чи іншої установи, фізичної чи службової особи до здійснення або стримування від здійснення якої-небудь дії як умови звільнення заручника.

Частина друга зазначеної статті, поряд з погрозою знищення людей, передбачає відповідальність у тих випадках, коли наступили тяжкі наслідки. До тяжких наслідків захоплення особи як заручника, поряд з іншими, наприклад поєднаними з погрозою знищення людей, Законодавець відносить загибель одного чи декількох осіб.

Відповідальність за даний злочин може виражатися у виді позбавлення волі на термін від 7 до 15 років.

З приводу диспозицій статей Кримінального кодексу за вбивство заручника і захоплення заручника (коли наступили тяжкі наслідки) можливо виникнути багато питань.

Наприклад, для чого в Кримінальному кодексі необхідно дві фактично ідентичні норми права, що передбачають відповідальність за фактично один і той же злочин. Чому навмисне вбивство заручника, ст. 115 КК розміщена в 2 Роз-

ділі Особливої частини (Злочину проти життя і здоров'я особи), а захоплення заручників, ст. 147 КК, Законодавець розташував у 3 Розділі (Злочини проти волі, честі і гідності особи). З якої причини по зазначених статтях передбачається неоднакова кримінальна відповідальність, адже наслідки настають однакові — смерть заручника. І останнє. Відповідно до п. 3 ст. 115 КК злочинець, вбиваючи заручника, діє тільки з прямим наміром, при захопленні заручника, коли настають тяжкі наслідки (смерть заручника) у злочинця може бути і прямої і непрямий умисел на настання наслідків, а це, можливо, дасть розширене поле при захисті злочинцю в суді між дією і настанням злочинних наслідків, з метою запобігання більш суворого покарання.

У зв'язку з тим, що науково-теоретичні розробки в даному напрямку і практичній апробації кримінально-правових норм за вбивство заручника і захоплення заручника тільки починаються, у юристів в області кримінального права з'явилося поле для науково-теоретичних досліджень.

Висновки. По результатах попереднього дослідження цієї проблеми автором встановлено, що на міжнародно-правовому та національному рівні питання боротьби із захопленням та вбивством заручників досліджено ще на недостатньому рівні. Деякі норми кримінального права з захопленням та вбивством заручників потребують наукового осмислення та правового корегування.

Література

1. Док. ООН А/С. 6/418. — Доп. I. — С. 1–10.
2. Док. ООН А/С. 6/418. — Доп. V. — С. 1–4.
3. Europa-Archiv. — 1977. — № 6. — 5. 137–142/
4. Fifth SAARK Summit/ — Male-Maldives, 1990; Bangkok, 1991. — P. 443–445.
5. ГА ООН. Официальные отчеты. 28-я сессия. — Доп. № 30 (А/9030). — Нью-Йорк, 1979. — С. 189–191.
6. Сборник международных договоров СССР. Вып. XLIII. — М., 1989. — С. 99–105.
7. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30.
8. Кримінальний кодекс України. К.: Парламентське в-во, 2001.
9. Кримінальне право України. Особлива частина / За ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ — Харків: 2001.
10. Курс криминології: Підручник: у 2 книгах / За ред. О. М. Джужи. К.: 2001.
11. Зелінський А. Ф. Криминологія: Навчальний посібник. Харків: 2000.

Анотація

Сайчин О. С. Міжнародно-правова регламентація боротьби із захопленням та вбивством заручників. — Стаття.

У статті досліджені деякі аспекти міжнародно-правової регламентації боротьби із захопленням та вбивством заручників. У роботі аналізовані кримінально-правові норми Кримінального кодексу України, які пов'язані з цим видом умисного вбивства, та деякі проблеми з правового тлумачення та розуміння цих норм права.

Ключеві слова: вбивство, заручник, захоплення, тяжкі наслідки, покарання.

Анотація

Саинчин А. С. Международно-правовая регламентация борьбы с захватом и убийством заложников. — Статья.

В статье исследованы некоторые аспекты международно-правовой регламентации борьбы с захватом и убийством заложников. В работе проанализированы уголовно-правовые нормы Уголовного кодекса Украины, регламентирующие борьбу с указанным видом умышленных убийств и некоторые проблемы правового понимания и применения указанных норм права.

Ключевые слова: убийство, заложник, захват, тяжкие последствия, наказание.

Summary

Aleksandr Sainshin. International legal protection regulation of androlepsy and murder hostages. — Article.

The feature investigation of murders: the ways of committing and concealment. In work some aspects features investigation of murders are surveyed, namely their that part reputes which committing treating a question of the way committing and way of concealment.

Keywords: murder, androlepsy, heavy consequences, punishment.

УДК 341.46:343.24-053.6

Н. Л. Березовська

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО
У СФЕРІ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Постановка проблеми. Міжнародне співробітництво у сфері покарання неповнолітніх засуджених має певну історію та охоплює досить тривалий період. Характерно, що ця проблема тісно пов'язана з питаннями поведінки з неповнолітніми правопорушниками, захистом їх прав та свобод. Результатом міжнародного співробітництва у зазначеній сфері стало прийняття ряду міжнародно-правових актів, присвячених виробленню рекомендацій у сфері поведінки із неповнолітніми злочинцями та їх покарання, що мають бути відображені у національному законодавстві.

Ступінь наукової розробки проблеми. Окремі аспекти проблеми міжнародно-правових стандартів застосування до неповнолітніх злочинців покарань у цілому висвітлені у роботах С. В. Бородіна, Є. Г. Ляхова, Е. Б. Мельника та інших вчених. Проблеми покарання постійно привертала увагу вітчизняних і зарубіжних юристів і практичних працівників. Серед них варто виділити роботи З. А. Астемірова, М. М. Бабаєва, Л. В. Багрій-Шахматова, А. М. Бандурки, М. І. Бажанова, І. М. Гальперіна, В. О. Глушкова, В. К. Грищука, Н. О. Гуторової, Т. А. Денисової, В. М. Дрьоміна, Г. В. Дровосекова, Г. І. Забрянського, І. І. Карпеця, В. О. Меркулової, Г. М. Миньковського, Н. А. Мирошніченко, О. Є. Наташева, І. С. Ноя, А. А. Піонтковського, В. Ф. Пірожкова, А. Х. Степанюка, М. О. Стручкова, В. М. Трубникова, А. П. Тузова, М. Д. Шаргородського, М. І. Хавронюка, Н. С. Юзікової та інших видатних вчених та практиків.